

Balla Tibor alezredes:

A KATONAI ALAKULATOK KARHATALMI ALKALMAZÁSA MAGYARORSZÁGON AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTOLSÓ ÉVÉBEN

1918. január 1-jén az Osztrák–Magyar Monarchia a császári és királyi (közös) hadseregből, a magyar királyi, valamint a császári–királyi honvédségből, továbbá a magyar királyi és a császári–királyi népfelkelésből álló szárazföldi haderejét 4 millió 410 ezer katona (72 gyalog- és 12 lovashadosztály) alkotta; 2 millió 850 ezer fő tartozott közülük a táborigadsereghez, 1 millió 560 ezer pedig a hátszágai póttettekhez, katonai hatóságokhoz, parancsnokságokhoz. A birodalom területén a közös hadseregnek 16 (ebből Magyarországon 6) katonai parancsnoksága létezett – 1918 tavaszán Nagyszébenben még létrehozták az 1. Főhadparancsnokságot –, emellett a Magyar Királyi Honvédség 6 kerületből kapta utánpótlását. A háború utolsó évében a hadsereg több mint fele már nem a különböző hadszíntereken harcolt, hanem a hátszágban állomásozott és tevékenykedett, mivel ott egyre több katonára volt szükség a lakosság és a többi katona fűten tartására.

A rendkívüli biztonsági szolgálatra alkalmazott csapatokat Ausztria–Magyarországon karhatalomnak nevezték. Az alakulatok karhatalmi alkalmazásának és fegyverhasználatának jogi kereteit a katonai hatóságok számára 1908-ban megjelent utasítás és a közös hadsereg szolgálati szabályzata adták meg.¹ Karhatalmi célokra elsősorban a gyalogságot, illetve a lovasságot vették igénybe, szükség esetén tüzéruégeket vagy páncélvonatokat is beoszthattak melléjük.

A frontalakulatok elesett vagy hadifogságba került katonáinak pótlására létrehozott pótzászlóaljakat politikai megfontolásokból idegen nemzetiségű területen állomásoztatták. Példának okáért a nagyrészt magyar legénységű pótalakulatokat cseh, a szerb, a horvát és a cseh katonákból álló zászlóaljakat magyar, illetve osztrák területen helyezték el. A cél az volt, hogy a csapatokat az idegen nyelvi környezetben a civil befolyástól távol tartsák, és bevethetők legyenek karhatalomként. A cseh és a magyar katonákat egymás lakossága, az osztrák–németeket és a szlovéneket a lengyelek, valamint a csehek, a magyarokat és bosnyákokat az osztrák–németek, a lengyeleket pedig az ukránok ellen alkalmazhatták karhatalomként.

A KARHATALMI FELHASZNÁLÁSRA RENDELKEZÉSRE ÁLLÓ CSAPATOK MAGYARORSZÁGON

Magyarországon 1918. január 1-jén karhatalmi célokra 60 cseh és morva, illetve bosznia-hercegovinai kiegészítésű, egyenként 100 fős század (a birodalom egészében 41 181 katona) állt rendelkezésre. A hátszágai póttettek mellett a táborigadsereg alakulatok is megjelentek a karhatalmi bevetéseken. Február elején 15 közös hadseregbeli és honvédszászlóaljat, 6 lovas fővezredet alkalmaztak az országban, továbbá egy-egy karhatalmi tüzéruég is

¹ A rendelkezések kisebb kiegészítésekkel 1918-ban is érvényben voltak.

rendelkezésre állt Sopronban, Pozsonyban, Budapesten, Kassán, Nagyszebenben, Temesváron, Eszéken. Ugyanakkor 46 200 katona volt karhatalomként azonnal alkalmazható a birodalomban.

1918. március elején báró somorjai Lukachich Géza altábornagynak, a hátsországi biztosító csapatok (továbbá március végétől még a budapesti I. honvédkerület) parancsnokának Magyarországon a következő, a tábori hadsereg kötelékébe tartozó alakulatok álltak rendelkezésére: a 2., a 16., a 29., a 101., a 131. közös, a 6., a 11., a 14. honvéd gyalogezredek, továbbá az 5., a 17. népfelkelő-gyalogezredek egy-egy zászlóaljja, a 7. közös huszárezred, a 6. közös, a 3. és a 8. honvéd, valamint az 1. népfelkelő-huszárezred fele.

1918. május 20-án az osztrák–magyar szárazföldi haderő hátsországi póttesteinél összesen 1224 karhatalmi célokra bevethető század volt, számuk 1918 februárja és októbere között ekkor volt a legmagasabb. Május végén Magyarországon 37 tábori zászlóalj tartózkodott. Júniustól állandó karhatalmi zászlóaljakat állítottak fel, szeptemberben Magyarországon 104 (ebből Erdélyben 12, Horvátországban 22) század állomásozott, a birodalom egészében pedig összesen 208.

Számuk ősze már csökkent, hiszen október 21-én Horvátországban 20, Magyarország többi részén 65 karhatalmi század állt bevetésre készen. Az alakulatok legénysége magyar és boszniai illetőségű volt. A katonai parancsnokságok területén még további 56 századot lehetett felhasználni karhatalomként, továbbá a hátsországi iskolák és tanfolyamok is 52 századot állítottak fel. Mindezen erőknek mintegy a fele állomásozott Budapesten vagy annak környékén.

BEVETÉS A CIVIL LAKOSSÁG ELLEN

Ausztria–Magyarországon az 1918-as év nagy ipari sztrájkhullámmal indult. Január 3-án a Stósz községben működő Wlaszlovits és Komporday késárugyárban részleges sztrájk tört ki. A 34. közös gyalogezred 50 katonáját rendelték ki karhatalomként. Január 14-én ezen ezred egy százada az Osztrák Bánya- és Kohómű Vállalatnál kitört munkabeszüntetés miatt Mária-huta-Zakárfalva helységbe vonult ki. Ugyanaznap az erdélyi Petrozsény melletti szénbányába a 82. közös gyalogezred pótzászlóaljának 100 fős százada vonult fel.

Január 18-án a szociáldemokraták által szervezett és öt napig tartó általános munkássztrájk kezdődött Budapesten, amely számos vidéki városra is átterjedt, és összesen 200 ezer fő vett benne részt. A politikai és katonai vezetés először vetett be nagyobb tömegben karhatalmi erőket. Január 18-án a fővárosban állomásozó császári és királyi 32., 38. és 52., az 1. és 3. bosnyák, továbbá az 1., a 29. és 30. honvéd gyalogezredek póttestei 17 karhatalmi századdal vonultak ki a biztonság fenntartására, két nap múlva azok száma már 42-re emelkedett. Vidéken Pozsonyban, Nagykanizsán, Érsekújváron, Szombathelyen, Magyaróváron, Selmecbányán vetették be a közös hadsereg, a honvédség és a bosnyák ezredek egy-egy századát. A sztrájk idején a tábori hadsereg több gyalogzászlóalját, valamint lovasalakulatát is a magyar fővárosba rendelték.

Az ellátási hiányok és a radikalizálódás főleg az ipari körzetekben vezetett sztrájkokhoz az év folyamán. A budapesti gyárakban március 5-én egyoldalúan a napi 8 órás munkavégzésről döntöttek. Aznap este 15 500 gyalogos, 145 géppuska, 200 lovas, 18 löveg állt a karhatalmi erők rendelkezésére a fővárosban. A Lukachich Géza altábornagy által vidékről felrendelt csapatok március 9-én megszállták a középületeket és a gyárakat, a főutcákon katonai járőrök vonultak fel. A gyárak vezetősége a csapatokkal a háta mögött megőrizte pozícióit, a sztrájkot letörték.

Március 18-án az ellátás és a ruházat hiánya miatt néhány száz szénbányász és népfelkelő munkás az erdélyi Zsil-völgyben és Lupényben szüntette be a munkát. A nagyszebeni katonai parancsnokság 2000 katonát rendelt ki a bányavidékre. A szakszervezetekkel folytatott tárgyalások eredményeként 22-étől a sztrájk abbamaradt.

Resicabányán a hengerműben április 7-én 6500-an sztrájkoltak az alacsony bérek miatt. A kirendelt katonaság jelenléte miatt a munkásokkal folyó tárgyalások gyorsan eredményre vezettek.

A Miskolc melletti Somsály barnaszénbányájában április 7-én a tervezett egynapos munkabeszüntetés miatti csendőrsortűz következtében ketten meghaltak, többen megsebesültek. Az ötszázadnyi kirendelt karhatalom ismét a munka felvételére kényszerítette a munkásokat.

Június 9-én Felsőgallán és Tatabányán 2000 bányász lépett sztrájkba. A 11. lövészedred német és cseh katonákból álló pótzászlóaljának 350 katonája lépett akcióba, de a sztrájk így is eltartott június 24-ig.

Május 1-jén a budapesti kaszárnyákban a katonaságot készenlétebe helyezték, de bevetésre sehol nem került sor.

Június 17-én a katonai ellenőrzés alatt álló budapesti MÁVAG Gépgyár dolgozói sztrájkba léptek, 20-án összetűztek a csendőrökkel, akik négy embert lelőttek. Ebből az egész városra, majd a nagyobb vidéki településekre is kiterjedő sztrájk keletkezett. A főváros fontos pontjait katonák, csendőrök és rendőrök szállták meg.

Július 18-án a marosújvári sóbányában 800 munkás sztrájkolt. A 82. közös gyalogezred karhatalmi századának odaküldése végül jobb belátásra bírta őket.

A nyitrabányai szénbánya előtt július 22-én az élelmiszerhiány miatt tüntető munkásfelelőségek összetűztek a csendőrökkel, akik közülük 8 főt megsebesítettek. A csendőrök ellen támadó tömegben két munkást halálos lövés ért, kettő pedig súlyosan megsebesült. A 14. honvéd gyalogezred pótzászlóaljának 80 katonáját, az érsekújvári honvéd állomásparancsnokságról 70 főt és egy 50 fős géppuskás szakaszt Léváról, továbbá a 26. közös gyalogezred egy karhatalmi századát is Nyitrabányára küldték, melynek eredményeként 23-án este a munkások ismét felvették a munkát.

Július végén a pozsonyi katonai parancsnokság a 13. pótzászlóalj karhatalmi századát Pozsonyból Turócszentmártonba küldte, ahol a budapesti parlament által pánszlávnak minősített gyűlések engedélyezésének megtagadása miatt voltak rendezavarások.

ALKALMAZÁS REKVIRÁLÁSRA

Az egyre növekvő ellátási nehézségek miatt a hadvezetés az élelmiszer-termelés gyökeréig nyúlt vissza. A Hadsereg-főparancsnokság már január 15-én elrendelte a tábori hadsereg egységeinek rekvirálásokra való igénybevételét. A császári és királyi 1. és a 7. hadseregtől 17 zászlóaljat, valamint 6 lovas félezredet rendeltek vissza Magyarországra. Március 11-én a budapesti 39., a zágrábi 40. és a temesvári 51. honvéd gyaloghadosztályt is kivonták a frontról és a főleg a hadsereg ellátásának javítását célzó hátországi rekvirálásra vették igénybe, amely a mindaddig a Monarchiához hű parasztságot is elidegenítette a hatalomtól.

Április végén a 39. honvédhadosztály a Dunántúl és az Alföld déli részét, az 51. Kassa, Szeged, Nagyvárad és Temesvár környékét, a 40. pedig a horvát területeket tartotta ellenőrzése alatt. Rajtuk kívül a 2. közös gyalogezred a Dél-Dunántúlon, a 16. közös gyalogezred két zászlóalja Zomborban, a császári és királyi 101. és 131. gyalogezred egy-egy zászlóalja Nagybecskerek környékén, az 5. magyar népfelkelő-gyalogezred egy zászlóalja

Szombathelyen, az 1. népfelkelő-gyalogezred egy zászlóalja Budapestről délre, a 17. magyar népfelkelő-gyalogezred egy zászlóalja Aradon állomásozott.

A rekvirálások eredménye kiábrándító volt, hiszen pl. április 17. és június 10. között Horvátországban a 40. honvéd gyaloghadosztály csapatai a várakozásokkal ellentétben összesen csupán 15 418 mázsa gabonafélét gyűjtöttek be a lakosságtól. Összehasonlításképpen a magyarországi gabonatermés 1918 nyarán 77 millió mázsa volt, amelynek betakarítására a közös hadsereg, a honvédség és a népfelkelés aratószázadait alkalmazták, 116 633 fővel.

KATONAI LÁZADÁSOK LEVERÉSE

A hadseregben az első lázongások már januárban előfordultak. Január 19-én a 86. közös gyalogezred menet alakulatainak legénysége bevonuló közben a szabadkai pályaudvaron megtagadta az orosz frontra szállítását. A katonai rendőrség beavatkozott, a tumultus közben 400 fő elmenekült, akiket a helyőrségi karhatalmi alakulatok elfogtak és az állomásra kísérték. A szerelvény Ugocsa vármegyéig tartó útja alatt még előfordultak dezertálások.

Az 1918. március 3-án a központi hatalmak és Szovjet-Oroszország között Breszt-Litovszkban megkötött béke következtében sok százezer hadifogoly tért haza az orosz hadifogságból,² s alig akadtak közöttük, akik hajlandóak lettek volna ismét a frontra menni. Sokan közülük politikailag megbízhatatlannak váltak. A hadsereg kénytelen volt bezár alá helyezni őket, és kétségbeesett erőfeszítéseket tett átnevelésükre. A különböző alakulatokba történő új beosztásukhoz és ideológiai átnevelésükhöz legalább három hónap kellett. Az orosz hadifogságból hazatért katonák lázongásai általában a rossz élelmezés, a szabadság megvonása vagy annak túl rövid ideje, a menet alakulatokba történő besorolás elleni spontán tiltakozások voltak.

Április 25-én Nagybecskerekén a komáromi 12. közös gyalogezred pótzászlóaljának 300 szlovák nemzetiségű katonája az ebédosztásnál fellázadt a tisztek ellen. Valamennyien az orosz hadifogságból érkeztek haza, csak a rájuk irányított géppuskákkal lehetett jobb belátásra bírni őket. A szószólókat letartóztatták.

Május 12-én Rimaszombaton a 80. közös gyalogezred kétharmad részben ruténekből, továbbá lengyelekből, csehekből, németekből és románokból álló pótzászlóaljának 711 katonája lázadt fel. Az eredmény: négy halott, hét súlyos sebesült. Az elrendelt szabadságolási tilalom és a rossz ellátás miatt az orosz hadifogságból hazaérkezettek felgyújtották barakkjaikat, majd a városba nyomultak, ahol fosztogattak és jelentős mennyiségű alkoholt ittak. A táborban a lázadók és a lojális legénység közötti tűzpárbajban négy katona meghalt, négy megsebesült. A május 13-án hajnalban beérkező menet alakulatok és a csendőrök helyreállították a rendet, 15-éig az összes lázadót összeszedték a környékről. Három hangadót statáriális bíróság elé állítottak.

1918. május 20-án a hadsereg egyik legnagyobb lázadása robbant ki Pécsen. Az újvidéki 6. közös gyalogezred többségében szerb nemzetiségű pótzászlóaljának 500 hazatérőből és 70 újoncból álló 3. százada reggel nem volt hajlandó sorakozni, a békét élte. A katonák a baraktáborban feldúlták, fegyvereket szereztek. Egy karhatalmi századot is maguk mellé állítottak, és a városban található Frigyes-laktanyát megostromolták. Az ott állomásozó 1. és 2. pót század ellenállását legyőzve a kaszárnyát elfoglalták, a védőket a maguk oldalára állították. Két elfogott tisztet megölték. A Fehérvári honvéd laktanyát is elfoglalták és ki-

² 1918. október 12-ig 671 ezer fő.

fosztották, majd megszállták a pályaudvart. A 9. honvéd gyalogezred egy tábori zászlóalját, a 19. honvéd gyalogezred pótzászlóalját és a 8. honvéd huszárezred pótszázadát, továbbá a Siklóson és Villányban lévő bosnyák karhatalmi vadászcsapatokat még délelőtt Rudolf Pillepic vezérőrnagy, városparancsnok rendelkezésére bocsátották, továbbá a Nyugat-Magyarországon rekviráló 9. honvéd gyalogezredet is Pécsre irányították. Délre a honvédek visszafoglalták a két laktanyát, majd a pályaudvart is megtisztították a lázadóktól, mire ők, mintegy 1500-an, a temetőben sáncolták el magukat. Felvették a kapcsolatot a Pécsbányatelepen május 19-től sztrájkoló 150 népfelkelő bányással, akik a tőlük kapott puskákkal lefegyverezték a tiszteket, kettőt közülük megöltek. Május 20-án estére a lázadókat a 9-es honvédek szabályos ütközetben szétszórták, akik három csoportban Pécsbányatelep, Mohács és Németbóly irányába vonultak vissza. Másnap reggelig a 2000 lázadóból 1500 főt elfogtak. A 19. honvéd gyalogezred és a 6. közös gyalogezred karhatalmi alakulataiból 3 tiszt és 11 katona halt meg, 21 fő megsebesült, a lázadók közül 9 főt öltek meg, a sebesültek száma nem ismert.

Június 5-én a 6. gyalogezred pótzászlóaljából még 169 Szlavóniában bujkáló katona hiányzott. A már május 21-én megindult katonai rögtönítélő bírósági vizsgálat megállapította, hogy főleg szerb katonák voltak a hangadók, többen közülük bolszevikoknak mondták magukat. A 6. gyalogezred pótzászlóaljából 13 katonát és 2 népfelkelő bányászt halálra, 22 bakát és 14 bányászt 5–10 évi börtönre ítélték. A bíróság szeptember közepéig még 2 katonát és 2 népfelkelő bányászt halálra, 23 katonát és 6 bányászt börtönre ítélt. Pécsbányatelepről 2 tiszteket és egy altiszteket, továbbá 5 őrt is elítéltek.

Május 21-én Trencsénben a 15. honvéd gyalogezred majdnem teljesen szlovákokból álló pótzászlóaljánál tört ki lázadás. A hadifogságból hazatértekből álló 2. század a savanyú repéből és túrógombócból álló ellátmányt elutasította. A szemlélet tartó századparancsnokot puskatussal leütötték. A pótzászlóalj parancsnoka nagy nehezen végül helyreállította a rendet.

Május 28-án a 29. tábori vadászzászlóalj pótszázadánál, Losoncon szintén az éhezés elleni demonstráció zajlott. A reggeli parancskihirdetésnél az orosz fogságból hazatértek szószólói közölték hadnagyukkal, hogy az ellátás megjavításáig megtagadják a parancsot. Az alakulat két menetszázadának segítségével az egész századot táborba zárták. Hét katonát állítottak bíróság elé.

1918. május 29-én este a Miskolc közeli Sajóecsegen a 305. honvéd gyalogezred 2. zászlóalja 5. rekviráló századának 150 katonája a háború ellen lázított, és megtagadta a frontra indulást. Éles lőszerrel a levegőbe lőttek, kiszabadították a foglyokat a fogdából, majd szállásukra vonultak. Másnap a 10. honvéd gyalogezred Miskolcra érkezett öt menetszázada az egész honvédzászlóaljat lefegyverezte. A katonai bíróság két katonát ítélt halálra, de egyiket később nyolcévi börtönre változtatta. Ötven vádlottat átadtak az 51. honvédhadosztály bíróságának. Ez az eset októberig az egyetlen lázadás volt, amelyet hátországi bevetésen lévő tábori alakulat hajtott végre.

Június 5-én Pozsonyban a 72. közös gyalogezred pótzászlóaljának 307 szlovák fogságból hazatérője lázadt fel, őrmesterüket megverték. A parancsnokok a zászlóalj magyar és német legénységével gyorsan helyreállították a fegyelmet, hat hangadót bíróság elé állítottak, kettőt közülük felakasztottak.

Augusztus 24-én a 15. honvéd gyalogezred 7. menetszázada Dombóvárról Kaposvárra menet lázadt fel. Hidas-Bonyhád állomáson két részeg altiszt letartóztatását és megkötözését társaik fegyverrel akadályozták meg, az egyik tisztre lövéseket adtak le. Mire a 300 fős lázadó szállítmány délután három órára Kaposvárra ért, már a 44. közös gyalogezred pótzászlóaljának két és fél menetszázada és egy géppuskás szakasz várta a kiürített állomáson. A lázadókat a karhatalmi erők a kiszállás alkalmával őrizetbe vették és lefegyverezték,

11 szözlőt letartóztattak. A transzport még aznap este, a 44-es gyalogezred egy karhatalmi századának felügyelete alatt továbbindult.

RÉSZVÉTEL KATONASZÖKEVÉNYEK ELLENI AKCIÓKBAN

A katonaszökevények egyik központja 1918 márciusa óta Horvátország és Szlavónia erdőségeiben volt. A bandákba szerveződött dezertőrök (akik magukat „zöldkádernek” hívták) fegyvereiket az ellenük küldött katonai hatóságoktól szereztek, ellátásukat a környék lakossága biztosította, több helyen megakadályozták a rekvirálást. Budapesten, Debrecenben, az Alföldön Szeged és Szabadka környékén szintén sok katonaszökevény rejtőzött el. 1918 márciusától a háború végéig csak a magyar fővárosban és környékén 50 ezer főre volt tehető a dezertőrök száma.

Magyarországon 1918 első három hónapjában 45 ezer dezertőrt vettek őrizetbe. 1918 nyár végén Horvátországban és Boszniában kb. 70 ezer, Magyarországon mintegy 60 ezer fő volt a dezertőrök száma.³ Az 1918. június 1-jétől életbe léptetett általános statárium következtében egyaránt szigorúan megbüntették a szökevényeket és az őket bújtató polgári lakosságot.

1918 augusztusában csak a gyalogság állományából 49 921 katona hiányzott, közülük 28 787 volt dezertőr, 16 162 be nem vonult hazatérő, 4972 pedig önhatalmúlag távol lévő.

1918 kora őszen 600–800 ezer főre becsülték a szökött és háterszágban bujkáló katonák számát. A hadvezetés rendeletére a karhatalmi alakulatok portyázásokat hajtottak végre ellenük. A május 20-i pécsi lázadás után különösen Újvidék környékén erősítették meg a karhatalmat, június 10. és 20. között a csendőrökkel közösen végrehajtott nagyobb razzia során 4200, főleg a táborigadsereg alakulataihoz tartozó katonát vetettek be a Duna és a Tisza közötti területen. Összesen 11 016 személyt tartóztattak le a Bácskában, közülük 5070 volt dezertőr, 9 személyt lőttek le, és ötöt súlyosan megsebesítettek.

Az 1918 márciusától Horvátországban rekviráló, Nagy Pál altábornagy vezette 40. honvéd gyaloghadosztályt júniustól már főleg a dezertőrök elleni járőrözésre alkalmazták. Az első alkalommal, június 22-én az egyes zászlóaljok az állomáshelyük környékét fésülték csak át. Az akcióban részt vevő 30 század 268 főt tartóztatott le,⁴ továbbá 54 hadkötelest és 11 megszökött orosz hadifoglyot is előállítottak. Egy katonát lelőttek a honvédek, egyet pedig megsebesítettek. Június 23–30. között, a második járőrözés alkalmával 21 századot vetettek be, Szerém vármegyében 311 embert gyűjtöttek be. Június 27-én egy kisebb portya alkalmával hét század 93 embert fogdosott össze. Ugyanakkor a Horvátországban bujkáló dezertőrök létszámát 100 ezer főre becsülték. A nyári hónapokban végrehajtott, a katonaszökevények és a „zöldkáder” ártalmatlanná tételét célzó razziák során Magyarország területén több mint 10 ezer dezertőrt tartóztattak le.

Július végén az olasz frontról kivont 38. honvéd gyaloghadosztály 22. gyalogezredét a szerémségi Ruma környékére helyezték. Az ezred egy zászlóalja 50 csendőrrel augusztus 29. és 31. között Ruma körzetében 56 főt fogott el. A szeptember közepétől október elejéig tartó utolsó nagyobb portyázás során csupán néhány dezertőr akadt horogra. Hivatalos adatok szerint 1918 szeptemberében a Horvátországban állomásozó pótalakulatoktól 25 ezer katona hiányzott.

³ A Monarchia egészében mintegy 230 ezer főt tartottak nyilván.

⁴ 134 fő a közös hadsereg, 69 a honvédezredek katonája volt.

Temesvár környékén a „zöldkader” az aradi helyőrség és a lugosi 8. pótzászlóalj ellenük küldött csapatait szorongatta. Horvátországban Károlyváros, Petrova, Gora, Ruma környékén a 70. gyaloghadosztály karhatalmi csapatait a dezertőrök többször is megfutamtították, a Fruška Gora erdeit ellenőrzésük alatt tartották.

A KARHATALMI ALAKULATOK SZEREPE AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA FELBOMLÁSA SORÁN

Fiumében október 23-án a császári és királyi 79. gyalogezred egyik, 90 százalékban hadifogságból hazatérőkből álló menetszázadának katonái horvát zászlót akartak kaszárnyájukra kitűzni. Az ellenük fellépő városi rendőrségnek a stájerországi kiegészítésű 153. Landsturm (osztrák népfelkelő) gyalogzászlóalj segített karhatalomként. A lázadók lefegyverezték őket. A városban fosztogató lázadó katonákat a 153-as osztrák népfelkelők újabb kivezényelt karhatalmi alakulatainak sortüze állította csak meg, akik elbarikádozták magukat laktanyájukban. A fosztogatások egész éjjel folytatódtak. A beérkezett 250 fős erősítés segítségével október 24-én reggel lefegyverezték a 79-esek lázadó menetszázadát, majd másnap hajóval Polába (Pula) szállították az alakulatot. A fiumei események felgyorsították a tömeges dezertálást és a fosztogatások elterjedését Horvátországban. Október 25-én a honvéd géppuskás tanfolyam hallgatói Pozsegán felfegyverezték magukat, elhagyták a kaszárnyát és fosztogattak. A 65. és a 26. közös gyalogezredek karhatalmi zászlóaljainak, valamint a császári és királyi 32. gyaloghadosztály két zászlóaljának bevetésével október 29-én délre sikerült a dezertőröket és a velük fosztogató parasztokat Pozsega városából kiűzni. Nova Kapela helységben október 28-án a lázadók ellen a 65. közös gyalogezred karhatalmi zászlóalját vetették be, a rend helyreállítása 4 fős veszteséggel csak 29-én sikerült, amikor a 32. közös gyaloghadosztály három százada is megérkezett. Nova Gradiškán szintén a 65. gyalogezred három százada teremtett rendet. Eszéken a 23. lövészezred tömeg közé vegyült lázadó katonái ellen október 29-én csak a 26. közös gyalogezred karhatalmi zászlóalját rendelték ki, az eredmény: hat halott és számos sebesült. Az ott állomásozó 78. közös és 28. honvéd gyalogezred pótzászlóaljai megtagadták az engedelmességet. Másnap a Száva menti Bródban 150 katona fosztogatott és rombolt a pályaudvaron.

Budapesten október végén forradalmi erjedés indult meg. A viszonylag kevés áldozattal járó ún. őszirózsás forradalom eredményeként gróf Károlyi Mihály kormányának november elsejei megalakulásával végbement a hatalomváltás. Az október 26-ára virradó éjszakán Katonatanács alakult, főleg a Károlyi-párthoz közel álló tisztekből, élén Csernyák Imre repülőszázadossal.

1918. október 27-én egy 30 ezer fős tömeggyűlést tartottak a Parlament előtt, amelyet az október 25-én megalakult Magyar Nemzeti Tanács hívott össze. Nyolc karhatalmi századot helyeztek készülségbe.

A fővárosi karhatalmi erők (a 23. és 32. közös, az 5. és 29. honvéd gyalogezred állandó karhatalmi zászlóaljai, a 3. bosnyák gyalogezred két százada, valamint még további 61 század bevethető volt) több mint 60 százaléka magyar anyanyelvű volt, élükön a főváros október 25-étől katonai és karhatalmi parancsnoka, Lukachich Géza altábornagy állt, aki mindent megtett az események kordában tartása és a rend fenntartása érdekében.

A Magyar Nemzeti Tanács október 28-ára Károlyi Mihály miniszterelnökké választása érdekében demonstrációt szervezett a Lánchídon. A hídon létesített háromsoros kordon első sorában az 5. honvéd gyalogezred katonái álltak, akik tisztjeik parancsa ellenére sem tudták

feltartóztatni a tömeget, a második kordonban felsorakozott rendőrök viszont tüzet nyitottak, és a csendőrök segítségével széteszlatták a tömeget.

Október 29-én délután az éppen üléselő Katonatanács ülésére a Lukachich tábornok által odavezényelt karhatalmi század nyomult be, 20 fiatal tisztet és sok jelen lévő katonát letartóztattak. Rögtönítélő bíróság ítélkezett felettük. Aznap még a Nemzeti Tanács Astoria Szállóban lévő központját is átkutatták, két tisztet őrizetbe vettek.

Az 1. honvéd és a 32. közös gyalogezred három százada október 30-án a Keleti pályaudvaron a demonstrálókhoz csatlakozott. Másnap elfoglalták a Lobkowitz-laktanyában található katonai állomásparancsnokságot. Az ottani karhatalmi század nem avatkozott be, sőt a kaszárnyában lévő 300 katona, valamint a 32. közös gyalogezred készenléti erői is csatlakoztak a tüntetőkhez.

A még aznap a Lobkowitz-laktanya visszafoglalására küldött két bosnyák karhatalmi század is fellázadt. A Nemzeti Tanács főhadiszállása elleni aznapi fellépésük sem volt sikeres.

Október utolsó és november első napjaiban vidéken is több helyen került sor összetűzésekre a karhatalom és a katonák, illetve a polgári lakosság között. 1918. október 31-én Eperjesen a 67. közös gyalogezred pótzászlóaljának katonái a 3000 fős tüntető tömeghez csatlakozva fosztogattak a városban. November 1-jén reggel 5–10 fős tiszti különítményeket állítottak fel a 32-es közös tábori vadászok és a 3. honvéd tüzérezred pótalakulataiból, amelyek tűzharcban megfékeztek a fosztogató katonákat, néhányat lelőttek közülük, néhány százat pedig letartóztattak. A tiszti rögtönítélő bíróság több mint száz katonát ítél halálra, akik közül 34 főt végeztek ki golyó által. Aznap délután két honvédszázad vonult be a városba, majd helyreállt a rend.

November 1-jén Temesváron a 4. közös lovashadosztály cseh dragonosait szállító szerelvény lázadó katonái és az általuk felfegyverzett orosz hadifoglyok tüzet nyitottak a főpályaudvarra, és a városba akartak nyomulni. Bartha Albert alezredes, az új Bánáti Népi Tanács katonai komisszárja, a Temesvári Katonai Parancsnokság korábbi vezérkari főnöke a helyi hadapródiskola növendékeit rendelte ki ellenük, akik visszaverték a kísérletet.

November 2-án Nagyszébenben is megalakult a Katonatanács és felesküdt a Magyar Nemzeti Tanácsra. Aznap este a városban a 82. közös és a 23. honvéd gyalogezred katonái együtt fosztogattak a tömeggel, a 82-esek karhatalmi alakulata sikertelenül próbált gátat szabni az eseményeknek.

ÖSSZEGZÉS

A karhatalmi alakulatok 1918-as magyarországi bevetésének politikai, katonai és gazdasági jelentősége abban állt, hogy az államhatalom és a belső rend fennmaradását egészen október végéig hatásosan támogatták, a dunai birodalom és a haderő felbomlását hátráltatták, döntő szerepük volt a főleg gazdasági, illetve politikai indíttatású sztrájkok letörésében, a különböző alakulatok szociális nyomorúságból fakadó és nemegyszer nemzetiségi-politikai okokra visszavezethető lázadásainak leverésében, a katonaszökevények elleni fellépésekben. A rekvirálásokkal, ha igen szerény mértékben is, de hozzájárultak a népesség és a hadsereg ellátásának javításához.

A karhatalmi alakulatok száma az utolsó háborús év során alig nőtt, holott egyre több feladat ellátása hárult rájuk. A Monarchia végső széthullását, valamint a tömegek és a katonaság radikalizálódását már nem voltak képesek feltartóztatni, sőt október utolsó és november első napjaiban a korábban lojális csapatok (pl. a legmegbízhatóbbnak ítélt magyar honvédek és a bosnyákok) is a forradalmi események aktív részeseivé váltak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Deák István: *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia tisztjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1993.
- Dienstreglement für das kaiserliche und königliche Heer. 1. Teil. Wien, 1909.
- Entwurf. Instruktion bezüglich Anforderung, Beistellung und Verwendung militärischer Assistenzen. Nachdruckausgabe mit Berücksichtigung der bis Ende 1908 ergangenen, ergänzenden Erlässe. Wien, 1908.
- Farkas Márton: *Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban. A hadsereg szerepe az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.
- Hajdú Tibor – Pollmann Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014.
- Kriegsarchiv Wien, Nachlass B/201. Nr. 61.
- Tóth Sándor (szerk.): *Magyarország hadtörténete*, 2. kötet. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985.
- Plaschka, Richard Georg – Haselsteiner, Horst – Suppan, Arnold: *Innere Front. Militärassistentz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918*. Verlag für Geschichte und Politik. Wien, 1974.
- Wassermair, Otto: *Die Meutereien der Heimkehrer aus russischer Kriegsgefangenschaft bei den Ersatzkörpern der k. u. k. Armee im Jahre 1918*. Dissertation. Wien, 1968.